

Kje je, o dragi...

Kje je, o dragi moj, tvoja gomila,
rada bi rože na njo posadila,
ah, te-le rože še, ki so ostale.

Kje je, o dragi moj, tvoja gomila,
rada bi solze na njo potočila,
ah, te-le solze še, ki so ostale.

Kje je, o dragi moj, tvoja gomila,
rada na njej bi te ure prebila,
te-le poslednje še, ki so ostale...

Pavel Senca.

Suženj.

Epizoda. — Narte Velikonja.

Osebe: Gospodar, paznik,
 suženj, hlapci,
 žena, deklice,
 sužnja,

Kraj: V hiši italskega veleposestnika in trgovca ob severovzhodni obali Adrijanskega morja. Dvorana, v ozadju dva stebra, med stebri skozi oboke razgled na morje, ob straneh kamenite mize s kamenitimi sedeži, ob desni steni doprsne sohe, na levi omare. Dohod z leve in desne.

Čas: Konec sedmega stoletja.

Prvi prizor.

SUZENJ (stoji v ozadju naslonjen na steber in zre na morje.

Čez čas dvigne bolestno roke kvišku).
Bogovi, ki vam človek je igrača
in želja naša vam samo v zasmeh,
določeno je morda v sklepu vašem,
da tu zamre vsa moja zadnja moč,
kot list jeseni v vetru poigrava,
dokler ne zgnije na deževnih tleh!
Ah, zunaj pljuska val na val mameče
in solnce kliče in žari vabeče,
srce gori kot ogenj plameneč...
Bogovil —

(Napravi par korakov, nato sede na podstav stebra in nasloni glavo med dlani, nepremično strmeč na morje.)

Drugi prizor.

GOSPODAR (pride s paznikom od leve).

Valerij je presrečen zadnje knjige;
poslati treba —

(se ozre in zapazi sužnja v ozadju, ki se ne zmeni zanj. Osorno).

Suženj! Slišiš?

(Paznik hoče k njemu. Suženj je ob prvem klicu vztrepetal, nato se spet zatopi v svoje misli, ne da bi se brigal za gospodarja. Gospodar se preмага, pazniku.)

Pustil

(Z navadnim glasom.)

Poslati treba ono zadnje pismo
Tironijevo, pismo o Timavu,
Porfiriju kot redek, redek dar;
oskrbi kot navadno več prepisov,
naj piše še barbar prevzetnositi!...
(Odhajata na desno.)

Tretji prizor.

SUZENJ (se vzpne, kakor bi se hotel nečesa otresti in gre na levo. Čez par hipov se prikažejo na odru od leve hlapci).

Četrti prizor.

I. HLAPEC (razburjeno). Ni vstal in se ni zmenil zanj —

II. HLAPEC. Zato, ker ga je klical: »Suženj!«

III. HLAPEC. Gospod je silen; čudno — in je miren.

I. HLAPEC. O, maščevanje nima hitrih nog!

III. HLAPEC. Pa mu ponuja še nocoj prostost?

II. HLAPEC. Jaz mislim: to je pač samo zvijača.

I. HLAPEC. Zvijača? —

II. HLAPEC. Veš pogoje za prostost?

I. HLAPEC. Veš morda ti? —

III. HLAPEC. Da, vem! Ah, da bi jih bil sanjal pogoje čudne kot njih gospodar.

II. HLAPEC. Pogoji so kaj lahki, reči mora: Priznam, da si gospod moj, jaz tvoj suženj.

I. HLAPEC. Zakaj bi —

III. HLAPEC. Le zakaj ne reče tega?

Beseda brž se reče, izrečena
že ni več res, je bila nekaj nekaj.
Če pravi, da je prost, ostane suženj,
če reče: suženj sem, je prost takoj.
Ah, ne besedo, pol življenja dam!

II. HLAPEC. To ni tako, prijatelj!

I. HLAPEC. In čemu

bo gospodarju ravno ta beseda,
če misli res potem ga oprostiti?

II. HLAPEC. Gospod je pač trgovec in prekanjen!

Kar kupimo na mrzlem severu,
prodajamo naprej bogati Romi.
In pergamenti, ki jih pišemo,
so le blagó, ki z njim si gospodar
prijatelj, zaščitnikov nabira;
lep rokopis podari danes komu
in jutri pride s kupčevalsko prošnjo.
In glejta, rod, v katerem naš barbar
velja za velmoža, je ob Timavu
zasedel kraje, kupcu pot zgradil.
Zato je velmoža gospod zajel,
privel ga sem, ga skuša ukloniti.
Ker ga ni mogel zlepa, hoče zgrda.
Najprej mu je zaupal, se sladkal,
po mačje hotel žrtev je oblezti.
Sedaj mu ukazuje, mu preti.
Priznaj, da suženj si, in pojdi,
a kadar pridem, pride tvoj gospod!
Trgovec vodi vsa dejanja v njem.
Zdaj veš! —

II. HLAPEC. Zdaj vem, da je zvijača,
če ne, je smešna — taka majhna cena.

Peti prizor.

PAZNIK (vstopi pri zadnjih besedah in jezno motri hlapce,
ki so med tem poniglavo umolkneli in posedli okoli
kamenite mize na desni).

Zdaj tiho! No?

(Narekuje iz pergamenta.)

»Tironijevo pismo.

(Hlapci pišejo, paznik narekuje.)

»Kampanije lepota, Apenini,
Sicilija oranžastih nebes
in solnce večne Rome, oljčni gaji:
vse strnjeno kot majhen je dragulj —
v okolici Timava...«

Šesti prizor.

SUŽENJ (pride s trdim, mirnim korakom, paznik preneha.
Suženj se ozre po hlapcih, se zaničljivo zasmeje, sede
za prosto mizo na levi in se zamisli napol obrnjen od
gledalca).

PAZNIK (mu porine pergament in pisalno pripravo).

Zdaj piši, piši, če gospod ukaže!...

SUŽENJ (se ne zmeni, zaničljivo). Meni?!

PAZNIK. Kako brez pameti in brez modrosti
in domišljavo je vedenje tvoje —
Kaj hočeš, revež, če si prešibak?
Izpij morje, tega ne more človek,

zasenči solnce, ustavi dan in noč —
upiraj se in butaj z glavo v zid,
ves trud zaman, ker mož si prešibak —
In se upiraš? — To je le norost! —
Če v hiši si, ujet in kupljen suženj,
si suženj pač in hlapec kakor mi.

Doma si prost, morda glavar mogočen,
tu z nami, suženj, kruha kos deliš,
in če — čemu nadalje moji nauki! —
Gospod zahteva, da si tu pri nas —
zamudil si, oglej poznej začetek!

(Nadaljuje; suženj se ne zmeni in gleda na morje.)

»Iz sedmih virov sedem je izlivov,
prebelih jagnjet čez skalovje belo —
prebelih levov, ki morja kraljici
poljubljajo srebrno-modri plašč —
prijatelj, glej, okolica Timava...«

SUŽENJ (pozorno posluša med narekovanjem, vzdihne).

Timava, da, Timava...

PAZNIK.

Kaj si menil?

(Suženj molči; paznik nadaljuje.)

Naprej! —

»Kako vse isto — vse drugače
od naših krajev! Tudi tu molče
ciprese pod nebo in v zlati dalji
kipe kot venec zasnežene gore —
kot krona, diadem — vse kot pri nas:
Čeri, doline kakor gnezda ptičev,
ki jih vali nevidno temna noč —
teh ni pri nas — Timav uporni
ne mara za prirodni kras...«

SUŽENJ (vzklikne in se vzbne). Moj dom!

govôri dalje, da iz tvojih ust,
osornih, raskavih besed začutim
dih lastnega morja in dih čeri...
O, koliko je lepše, lepše vse,
kot more mi predočiti beseda!...

(Sede nazaj in si zakrije oči.)

PAZNIK (osorno). Ne moti; če ne pišeš, vsaj ne
moti! —

Gospod prihaja, hlapci na nogé!

(Sune sužnja.)

I zate to velja! — No, vstani! —

Gospod je tvoj in moj —

SUŽENJ.

Gospoda ne poznam!

Le hlapec vstaja! —

PAZNIK. Da hrbet bi spoznal gospodov bič!

Da, bič! — Pa ne gospodove dobrote!

Kaj vse ponuja? In za tako ceno
prostost! — Kleče se plazil mu do nog,
poljubljaj prah bi milostnih stopinj —
da meni bi ponudil prosto pot!

In vse samo, ker si ga strašno žalil...

SUŽENJ (zaničljivo). In bil oi večji hlapec nego si ...

PAZNIK. Pst!

SUŽENJ. Večji pes kot si nocoj ...

PAZNIK. Tihol!

Gospod!

SUŽENJ. Saj ne poznam gospoda ...

PAZNIK (plašno). Pst!

SUŽENJ (nemoteno). Jaz ne poznam gospoda — se ne brigam

za njega milost; nisem nič ubog;
jaz ne poznam gospoda in ne vem,
kdo pride ... Kdo mu je rojak in sin?
Kdo njega hlapec? — Kdo je, jaz ne vem ...
Odkdaj ima oblast in kdo jo da
nad mano, če se sam ne vdam? —
(Obsedi.)

PAZNIK (pozdravlja). Gospod!

HLAPCI (se boječe klanjajo). Gospod, gospod, naj sije tvoja milost!

Sedmi prizor.

GOSPODAR (ne pogleda hlapcev, ne odzdravi pazniku).

No, suženj, ali pišeš, kaj?

SUŽENJ (molči in strmi predse; ko ga hlapec sune, se ozre v gospodarja). Gostitelj, hlapci tvoji so surovi; nevarno, da se v hlapcih sodi — gospodar!

GOSPODAR (zasmehljivo). Iz tvojih ust pa govori modrost,

prijatelj! —

SUŽENJ (vstane). Meni ni za hvalo, a beseda

velika, razodetje tvojih ust
polni srce s hvaležnostjo, gostitelj ...

GOSPODAR. In pišeš?

SUŽENJ. Ne, ne pišem, (odločno) nočem,
ker je nekdo ukazal; gostu nihče
nikdar ne ukaže! —

GOSPODAR (srdito). Suženj! Ti! —

SUŽENJ (molči).

GOSPODAR. Zdaj skrivaš vso modrost v molku?

Prijatelj, bičati te dam, pretepsti! —

SUŽENJ (brezbrižno). Če kdo je gosta mučil, ni žel slave,

iz stoka se razlil zasmeh na hišo
njegovo in ime vse večne čase —
udarec je čutilo lastno lice.

GOSPODAR. Ti daješ svete?!

SUŽENJ. Kdo nosil školjke bi v morje bogato
in kamenje na breg ubog, gostitelj?

GOSPODAR. Ti se ne zmaješ — ni ti mar prostost?

SUŽENJ. Kdo bi želel si dvoje solnc, gostitelj,
in komu je življenje dvojno mar?!

GOSPODAR. In ceno veš pač?

SUŽENJ. Ni blagá, ni cene!

GOSPODAR (pazniku). Si razodel zahtevo mojo, ti?

PAZNIK (ponižno). Zahvalim za vprašanje; sem, gospod.

GOSPODAR. Potem se mi ne laži, da ne veš ...

SUŽENJ. Beseda: laž je kot odmev iz broná

in se povrne dvakratna nazaj ...

Tvoj hlapec se pa tudi ni zlagal:

Namignil je, da si prostost, svobodo

obljubil bil nekemu, če prizna,

da ti njegov gospod si — on tvoj hlapec ...

Jaz sem dejal, da ni velikodušno ...

Ti tega tudi nisi mislil resno?! —

GOSPODAR (jezno pazniku). Naprej! — (Odide.)

Osmi prizor.

PAZNIK. Semleti bi te dal, a navsezadnje

ima ta pes še milosti največ

v gospodovih očeh, neumni slepec! —

Kolena si obdrngem do kosti,

razbodem usta do zobov si belih,

poljubljač gospodu senco,

po jarkih padajočo! ... (Mehko.)

Le enkrat, enkrat da bi še uzrl

domače jezero in belo hišo,

in v oljkah mrtve matere spomin —

čeprav z okovi na rokah in nogah —

SUŽENJ (sede in se glasno zasmeje).

PAZNIK (zamahne, da ga udari, a suženj se vzbne ob njem — pazniku omahne roka, v zadregi).

Začnimo! —

»Uporno je nebo nad njim —

če zadivja iz teh votlin in gnezd

in prek čeri in iz prepadov burja,

se druží strašni upor do dna morja —

Na bregu dvíga ribič roke svoje,

kot klical bi bogove drzno v boj,

kot steber kamenit na bregu uporno

grozi s pestjo in brani dom si svoj ...«

SUŽENJ (je smehljaje sedel in vneto poslušal). Počakaj! —

(Zagrabil je pergament.)

Zdaj, zdaj nadaljaj! — Tako! —

PAZNIK. »O, tu se strne vse, vse v eno samo —

Vse: človek z morjem in čeri s planjavo ...

SUŽENJ (piše). O, človek z morjem in čeri s

planjavo ...

HLAPCI (se začudeno ozirajo in šepetajo). Saj piše! —

Piše! Kdo bi mislil! — Piše!

PAZNIK. Pst! (Daje z roko znamenje.)

»Prirastlo, kot bi zvarili bogovi ...

uporno, drzno kljubujoče smrti ...

Razrita čela, pogled temne sfinge

goré na jug kot grožnja iz železa —
kot človek z nohti bi držal čeri
in pil s pogledom Adrije modrino —
Vpodobi mi, kipar, ta upor krvi! —
Moža skupino, žene in otroka;«

SUŽENJ (kakor v sanjah). Žene in otroka! ...

PAZNIK »rastočo iz skalovja v vihre dan,
objemajočo čer kot lastno mater,
ko kleše iz nje si sedem mladih levov:
O, sedem virov in Timava izlivov!«

SUŽENJ (vzdihne). Timava sedem mladih levov! ...
O! ...

(Nasloni glavo na mizo.)

PAZNIK (pristopi). Pa si vendar pisal, suženj uporni!
Lepo že pišeš ...

SUŽENJ (kakor bi se zbudil iz sanj). Napisal? — O, to
je domovja dih,

moj dom, moj dom! ...

PAZNIK. Korak že prvi je storjen! Pokaži! —
(Vzame v roko pergament.)

Še gospodar te bo vesel ...

SUŽENJ (Plane za paznikom). Nazaj!

Če pisal sem, sem pisal sebi,
za svoje pisal sem oči! — Nazaj!
Za svoje pisal sem srce trpeče.
Nazaj! —

(Iztrga rokopis in se brani zoper hlapce.)

Sem bliže, in z zobmi ga ubijem,
kdor se dotakne mojih rok!
(Spravi pergament na prsi.)

Glej, tu!

Iztrgal prej srce mi boš iz prsi
kot ta pozdrav domačih skal upornih!
Da, hlapec: iz skalovja mož in žena
rastoča klešeta uporne leve
iz čeri Timava! —

PAZNIK (hlapcem). Pustite! — Sedi, suženj!

SUŽENJ. Naj sede, kdor enak je tebi!

PAZNIK. Res, ti si vse na boljšem, ker vsak hip
se lahko vrneš! —

SUŽENJ. Ne lahko, moram! —

PAZNIK. Gospodu boš priznal, da je prostost
in tvoja svoboda njegova milost? ...

SUŽENJ. Ne, čer pozna samo nebo nad sabo!

PAZNIK. Norost! — Vpij: moram, moram, moram
in sedi tu, da se prirasteš v mramor! —

Če bilo res bi tebi kaj za dom
za tako ceno! —

Beseda, pa imaš prostosti list,
v zalivu čaka jadrnica ...

SUŽENJ. In v srcu? — Suženjstva pečat dosmrtni
in milosti moreče —

Kaj bi svobodnemu skalovju suženj?

Klesal si leve suženj brez okovov —
oskrunjen v srcu, živ zasmeh bogovom?
In leve popadljive, živ zasmeh

in burje pesmi presramoten žvižg? —

O, morje, morje in ciprese uporne,

kdaj moje vas zazre oko —

tako kot gleda vas ta hip srce! —

Proč, hlapec, dokler je srce svobodno
in neponižano! — Ne maram milosti!

PAZNIK. Nesrečnik, vid in sluh ti vzel je bog!

SUŽENJ (se nasloni na mizo). Na bregu dviga ribič
roke svoje;

kot steber kamenit na bregu uporno

grozi s pestjo in brani dom si svoj ...

Devetí prizor.

GOSPODAR (pazniku). Končaj, izgini!

PAZNIK. Suženj piše.

GOSPODAR. Piše?

PAZNIK. Tironijevo pismo.

GOSPODAR. O Timavu? —

Moj svet je uspešen.

PAZNIK (poljublja kleče plašč). O, gospod, gospod! —
(Odide s hlapci.)

Desetí prizor.

GOSPODAR. S teboj sem danes zadovoljen, suženj!
SUŽENJ (se ne gane).

GOSPODAR. S teboj sem danes zadovoljen, pravim!

SUŽENJ (vstane). Lepo, gostitelj; zadovoljnost tvoja
je sreča gostu — sam ne vem,
kako zaslužil tvojo sem odliko ...

GOSPODAR. In ni ti nič dolgčas? — Jaz se bojim ...

SUŽENJ. Kako človeku bilo bi dolgčas,

če mu ne ukleneš misli ne možganov! —

GOSPODAR. Zato sem sklical sužnje! Ti si izberi
v veselje deklico, ki sam jo hočeš —

In prost — jo lahko — prosto — s sabo vzameš!

(Na njegovo znamenje pripoje na oder zbor deklic. —
Gospodar v začetku izgine.)

Enajstí prizor.

DEKLICE. Kje si morje, da te jaz ugledam,

kje si zvezda, da pokažeš pot? —

Daleč, daleč, da oko ne seže,

ne premeri orlova perot? ...

SUŽENJ. Ha, ha, ukane! — Deklice, mirujte!

DEKLICE. Daleč, daleč, da oko ne seže,

ne premeri orlova perot? —

SUŽENJ. Dekleta, tiho; vaša usta lažejo,
ker ne razumete vsebine ...

DEKLICE. Pelji ladja na globoko morje,
pelji, jadro, pelji na polnoč —
v zarji pade ptica na obzorje
v gnezdo vrh sipin kot blisk pojoč —
SUŽENJ (ljuto). Dekleta, tiho! — Pesem vaših ust
prodana je kot vaša so telesa!
(Vstane, se nasloni na steber v ozadju in strmi na morje.)

Dvanajsti prizor.

SUŽNJA (med sledečim pogovorom dekleta izginejo z odra;
samo ena sužnja ostane in se mu približa).
Kaj tebi pesem naša ne ugaja?
SUŽENJ. Svobodna peti morajo jo usta!
SUŽNJA. Kako to meniš? —
Ničesar jaz v hiši ne pogrešam —
gospod mi je naklonjen...
SUŽENJ. Ti — ženska — zadovoljna si z drobtino...
Vsebino li umeš? — Teža ni spesnil
poniglav hlapec! —
SUŽNJA. Ne, ženska! —
SUŽENJ. Ženska? — Uklenjena

kraljica! —

In usta njena so srca prorok!
Prav redka stvar pri vas —
ker sužnje ste lažnjive — src pogretih...

SUŽNJA (mu seže v besedo).
Besede tvoje so preostre, mož,
kot vse preostro v tvojih je očeh —
in brez ovinkov hočeš čez prepad,
z očmi brez sence se napiti solnca —
priznam te — daj, da ti poljubim roko!
SUŽENJ. Le psi gospodu ližejo roko!
SUŽNJA. Zvestobo imaš v mislih? — Ženske znamo
služiti še zvesteje! — Zvesta bom —
Od danes tvoja — je ukaz gospodov.
SUŽENJ. Ne maram tu postrežbe tvojih rok.
SUŽNJA. Potem pojdiva stran, jaz grem s teboj.
SUŽENJ. Ne maram s tabo, dokler sem svoboden!
SUŽNJA (očitaje). Zato si rajši suženj!
SUŽENJ. Tih, ženska!

SUŽNJA. Ne umem! — Kako si čuden, mož!
Poslušaj, veš, da te gospod sovraži? —
Jaz vem to (po tihem), reši se v prostost! —
Čuj, gledala sem te večkrat na vrtu
skoz drobno špranjo — teža nisi videl —
zasmilil si se mi v srce —
z oblaki šel je tvoj pogled na sever;
želega takrat biti sem s teboj,
da razodenem svojo ti skrivnost —
zalotil me ob špranji gospodar,
pretepel me, a jaz sem bila srečna,
presrečna vsa — tepena zate —
SUŽENJ. Kdor tebe je učil lagati...

SUŽNJA (mu seže v besedo). O, ne!
Lagala nisem dni že par! —
Odkar imamo novo sužnjo v sredi —
ta nič ne laže — druge nas je sram...
SUŽENJ. Potem ni sužnja — ona je kraljica...
SUŽNJA. Ne vem — i ona nemo dannadan
strmi na sever za oblaki v daljo...
SUŽENJ. Kot njena pesem? —
SUŽNJA. Da! —
SUŽENJ. To je kraljica...
SUŽNJA. Ponoči je po tiho, tiho vstala
in njene misli plule so na sever...
Je tam lepo?...
SUŽENJ (po premoru). Ne vprašaj mene, ženska!
SUŽNJA. Tam je lepo! —
(Molk.)
Ti ne ponižaj se nikdar gospodu!
Poslal me sem je, naj ti prigovarjam —
a jaz prinašam drugo ti prostost...
SUŽENJ. Če v tebi je resnica, kar je laž,
si vila iz Timavovih votlin...
SUŽNJA. Res v meni ni laži; je vse resnica...
SUŽENJ. Verjel lisici, padel je v vodo...
SUŽNJA (mu pokaže z roko na morje, tajno).
V zatišju ladja hoče na odhod —
krmar, poveljnik vesta za načrt —
nekoč sem jima milost izprosila —
in mesto vzhodno, splavata na sever.
SUŽENJ. Na sever gnale ladjo bi peruti?! —
SUŽNJA. Da!
SUŽENJ. Lažeš, ženska, lažeš lastne bajke...
SUŽNJA. Ne! — Smem s teboj, o, ali smem s teboj
v deželo kraljev in kraljic upornih?
SUŽENJ. Imam že ženo... (Mehko.) Jaz imam že
ženo...
SUŽNJA. Imaš že ženo?! — Vzemi me s seboj
za deklo ženi, da samo zadiham
svobodno solnce tvojega morja...
SUŽENJ. In ladja se pripravlja na odhod?
SUŽNJA. Da! — Znamenje na jadrju že vihra,
valovi ugodno se pene na sever —
Na vrtu vrata ti pustim odprta.
Saj prideš? Pridi, pridi! — Prideš, mož?
(Položi prst na usta.)
Gospod!

Trinajsti prizor.

GOSPODAR (da znamenje sužnji, naj odide).
Kot vidim, ti v radost je nova znanca...
SUŽENJ. Pod tvojo streho so ljudje razumni. —
GOSPODAR. Ne vsi, ne vsi, ne vsi...
SUŽENJ. Gostitelj, vsi!
Za gostoljubnost se ti zdaj zahvalim. —

GOSPODAR. Pa hitro greš; pogrešal bi te!
SUŽENJ. Od vetra misel mnogo je hitrejša —
nikdar ne veš, v katero gresta stran...

GOSPODAR. Tu torej roka! —
SUŽENJ (mu seže vanjo). Že v slovo? —
GOSPODAR (čaka par hipov, nato poveljuje). Poljubi!

SUŽENJ (se vzpne in sune roko v stran).
Ne, ne te cene! V tako ne slovo!
GOSPODAR (smehljaje). No, ne mudi se — jutri je
še dan...

SUŽENJ. Da, jutri vsaj je lahko dan prostosti. —
GOSPODAR. Nocoj pa hočem dobro še s teboj;
ko svatje se poslavljajo od hiše,
najlepšo rožo jim pripno na pot —
Najlepšo rožo tebi sem namenil,
mogoče si premisliš še nocoj...

SUŽENJ. Če milost tvoja nič ne bo prepozna...
GOSPODAR. Kako to misliš? — Kdo ti je izdal?...
SUŽENJ. Izdal? — Ni treba, če mi ve srce!...
GOSPODAR. Srce, da, da, srce, kaj pa, srce...

Štirinajsti prizor.

ŽENA (pride med zadnjimi besedami in obstane na vhodu).
SUŽENJ (se zdrzne in hoče planiti k njej).

Ti? Žena! Moja žena!

ŽENA. Ljubi moj!

GOSPODAR (stopi med oba).
Ne, draga, cena je, kot vesta, večja!
Stoj, suznja, tu in, suženj, čakaj tam!
Samo med prostimi je prost razgovor...

ŽENA. Da, svobodnim je vedno prost razgovor...

SUŽENJ. Kaj, žena, je privedlo tebe sem?

ŽENA. Nesreča. Hvala bodi ji za to!

Srca ima veliko več ko človek.

SUŽENJ. Privedli so te vendar sem ljudje? —

GOSPODAR (se smehlja).

ŽENA. Privedlo me je isto sem kot tebe,
privedli so me sem pirati zlobni —
napravili mi s tem brezmejno uslugo!
Odkar te ni, je v naši hiši pusto,
galebi ne hrešče tako kot prej...
in solnce, solnce sije vse krvavo,
kot sama kri se lije na morje —
odkar te ni, je burja vrh zlomila
cipresi na obrežju —
in dež posul je temno čer v prepad...

SUŽENJ. In dete, žena, dete?...

ŽENA. Dete, dete...

SUŽENJ. Govôri, žena!

GOSPODAR. Pojdi in molči!

(Jo vleče za roko.)

SUŽENJ (inu zastavi pot in jo prime za roko).

Žena, kje je dete?

ŽENA. Odkar so me ugrabili, ne vem...

(Trpko.)

Moj otrok? Klati se po temnih skalah,
ukanja gade za polnočni strup,
diha vase zvezdni blišč ponosni
in — mož, kaj je s teboj?

SUŽENJ (ki je spustil njeno roko, se naslonil in stisnil
glavo v dlani).

Nič! —

ŽENA. O, morda je... ah, ne, saj ni, saj ni...

Saj dete najino ne sme umreti...

(Hoče k njemu.)

GOSPODAR (se zasmee, zlobno). Nazaj, suznja!

SUŽENJ. Umreti? — Ne, moj otrok mi ne sme!

Moj sin se mora, mora maščevati!

ŽENA. Če le za hip bi videla pred smrtjo

nedolžno lice in njegov pogled,

učila bi orliča...

SUŽENJ. Še živi? —

Govôri, žena!

ŽENA. Še, trdi srce!

SUŽENJ. Ah, meni je ta glas že skoro umrl:

Jaz samo vidim sina vrh čeri;

iz dreva reže trden lok,

iz hrastja teše majhno ladjo

in meri že neba obok —

jaz vidim, gledam prikovan...

ŽENA. Učila sem ga, naj ne dopusti,

da kdo bi motil Adrije modrino,

naj rajši umre! —

SUŽENJ. Umreti si učila?

ŽENA. Odkar te ni —

Umreti v svobodi kot orli mro.

GOSPODAR (zasmehljivo). V svobodi? Če ne prizna
in noče.

ŽENA. Ne! Vem pogoje in se strinjam ž njim!

SUŽENJ. Ah, mreti v svobodi kot orli mro...

O, žena, upaj, upaj, da nekoč

zagledava radostna stran domačo...

(mehko)

in sin si je napel medtem že lok. —

ŽENA. Jaz čutim, meni ni ta sreča dana...

Zaman si grizem ustne do krvi,

da bi prikrla strašno srčno bol,

zaman si z roko hladno trem oči,

da bi ustavila potok solzam...

(Prisiljeno-veselo.)

Ne, glej me, mož, glej: saj sem mirna,

vesela, da vsaj tebe zro oči!...

in morala celo bi svetovati —

SUŽENJ. Ne, molči rajši! — Vem, zato ne muči! —

ŽENA. Kako za slabo me ti mož spoznaš!
 Ne, mož! Kljubuj, s teboj zmagujem jaz!
 SUŽENJ. O, žena, žena, upaj do neba:
 I v kletkah orli umirajo svobodni.
 GOSPODAR. Zalega! Toda jaz bom... Sužnja
 nehaj!
 SUŽENJ (veselo). Glej, moja žena še začela ni;
 pri ujedah i samice imajo kremplje. —
 GOSPODAR. A jaz bom kremplje iztrgal!
 SUŽENJ. Pa s kljunom ti izkljujejo oči...
 GOSPODAR (grozeče). Bom videl... Pojdi!
 (Jo vleče proč.)
 SUŽENJ. Žena! —
 ŽENA. Ljubi! —
 SUŽENJ. Upaj!
 (Gospodar z ženo proč.)

Petnajsti prizor.

SUŽENJ (je obstal nemo in dolgo strmi za njima, nato se obrne na morje).
 In znamenje vihra na jadrju,
 (veselo)
 i žena, žena mora zdaj z menoj!
 SUŽNJA (se prikraide izza ozadja, obstane za hip, nato mu poklekne k nogam).
 Ubogi mož! — (Vstane.)
 Strašno so si izmislili s teboj —
 jaz mislim, da bi vendar bolje bilo;
 priznaj gospodu, druge ni rešitve —
 in ladja mora na morje...
 SUŽENJ. Brez žene? — Ne, brez nje ne grem!
 SUŽENJ. Ubogi! — Ženi tvoji smrt grozi.
 SUŽENJ. Kaj praviš? — Smrt?! —
 SUŽNJA. Da, žena ti zapisana je smrti!
 In kaj jo reši, ti je znano, mož!
 (Zunaj gospodarjev glas.)
 Napnite, da se stegnejo kosti —
 samica pri ujedah ima kremplje,
 vse hujše, kot ima jih samec!
 SUŽENJ. Kaj to pomeni?
 SUŽNJA. O, ne glej, ne glej!
 SUŽENJ. Kaj to pomeni?! (K stebru.) O, bogovi!
 SUŽNJA. Morda je vendar bolje, da se vdaš!
 Vsaj rešiva še njo!
 Kaj večje še je, kakor je življenje?
 In ladja, ladja gre na pot nocoj!
 SUŽENJ. Kaj se godi?
 SUŽNJA. Nateznico sem videla od spodaj
 in hlapcev trop je stal okoli nje...
 SUŽENJ. Nateznico?!
 SUŽNJA. Da, strašni mož!
 In žena, žena. —

SUŽENJ. Molči, ženska, molči!
 Zakaj pa žena?! —
 SUŽNJA. Zate, za moža!
 SUŽENJ. Zdaj zgrabil je srce! — Ne boš, ne boš!
 SUŽNJA. Odkod imaš pravico?! Odgovori!
 V srce se smiliš; druge ni pomoči!
 Jaz vem, jaz vem, da te gospod sovraži —
 slutila sem, da bo gorje s teboj...
 SUŽENJ. In vedela, da tu je moja žena!
 SUŽNJA. Ne!
 Molčala je, molčala preponosno
 in skopo skrivala srca bolest...
 SUŽENJ (ob stebru). Ha! —
 Zdaj tržejo obleko z njenih ram
 in pasejo pohoto zlobnih src...
 Proč, rablji, proč, oči!
 Z zobmi raztrgam, vse razmeljem v prah!
 (Plane skozi izhod.)
 (Zunaj gospodarjev glas.)
 Napnite, da se strgajo vrvi!
 (Nekaj hipov mir, nato hrup, krik, končno presunljiv klic žene.)

Šestnajsti prizor.

SUŽNJA (je bila planila k stebru, si zakrije oči).
 O mrtev! — Ne, saj še živi!
 Kako tišče ga k tlom!
 (Hrup in klici.)
 Vezi, vrvi!
 (Čez oder dirjata dva sužnja, zunaj krohot in smeh.)
 Zdaj grizi! —
 (Nato mir, sužnja sloni ob stebru in strmi v vhod. Na oder prinesejo sužnja zvezanega.)

Sedemnajsti prizor.

GOSPODAR. Tu sem na steber! — Naj si ogleda
 ženo,
 ki je že dolgo ni imel v očeh;
 naj vidi, sliši njen predsmrtni smeh...
 (Sužnja so privezali k stebru, proti izhodu.)
 Odmašite mu usta, da bo klical; —
 predragi, zadnji hip je, kliči!
 SUŽENJ. O, sinko, sinko, kje imaš svoj lok!
 GOSPODAR. Premisli dobro: trem podam prostost,
 vsem trem, brezsrčni: tebi, ženi, sužnji —
 pogoje veš —
 A sinov lok je daleč in lahak...
 SUŽENJ. Pfuj!
 GOSPODAR (se premaga). To ni žaljenje prvo! —
 Odpustim:
 pogoje veš —
 (Odide; dva hlapca ostaneta za stražo.)

SUŽNJA. O, sinov lok je daleč, vendar blizu.
 Zdaj reši ženo, sina boš učil
 in z njim nekoč potkaš v maščevanje!
 SUŽENJ. Molči, ženska, molči!
 SUŽNJA. Zaslepljen si in nič ne vidiš...
 SUŽENJ. Ženska!
 SUŽNJA. Jaz tega ne razumem!
 In upanje ji vlil si za slovo!
 Na vratih si ji še zaklical: »Upaj!«
 SUŽENJ. Gorje, če ženska kdaj postane rabelj!
 (Zunaj krohot.)
 Bogovi! (Suženj se ozre v stran.)
 SUŽNJA. Razgaljena in hlapcem v zasmeh,
 napeta na vrveh strmi v nebo...
 SUŽENJ. O, molči, ženska! Prosim, sužnja, molči!
 (Zunaj smeh in hripav glas.)
 Zdaj vij!
 SUŽENJ (se izkuša izviti; obupno).
 Odveži, hlapec!

I. HLAPEC. Jaz ne smem!
 SUŽNJA. A ni glasu iz njenih ust ponosnih —
 samo pogled, samo pogled
 in bele roke ji strme v nebo...
 SUŽENJ (krčevito). Odveži, hlapec!
 Sin, tvoj lok, tvoj lok!
 (Zunaj hrup in smeh.)
 Zdaj ji je slednja mišica napeta,
 obraz je njen v trpljenju posinel...
 Odveži me, da ne poderem stebra!
 SUŽNJA (poklekne predenj).
 Brezčutni, ali si zares polbog?! —
 Če bi imel srce, bi ti umrlo
 ob strašni muki, ki bi jo trpel! —
 Naslajaš se ob njeni grozni stiski
 in samoljubno si kadiš v ponos...
 Če prost boš in svoboden, se maščuješ. —
 SUŽENJ. Ne, nehaj, nehaj!
 SUŽNJA. In sin bo maščeval kdaj njeno smrt? —
 Ha! Sin ne bo izvedel —
 galejo gonil bo nekoč —
 a mati mu je umrla za prostost,
 ki ni prostost...
 In če bo slišal, slišal bo resnico:
 naslajal se je oče ob njeni smrti.
 SUŽENJ. Zaduši, hlapec, žensko, da molči!
 (Zunaj bolesten krik žene.)
 SUŽENJ (dvigne glavo). Kaj kliče na pomoč?
 O, to je samo njen predsmrtni krik.
 I. HLAPEC. Nagnila glavo je kot mrtva cvetka...
 SUŽENJ. Umira? — Žena umira!
 SUŽNJA. Pokličiči!
 (Zunaj zopet stok žene.)

SUŽENJ. Ne, še živi, o, še živi!
 (Po silnem boju.) Čuj, nehaj!
 Gospod, gospod!
 SUŽNJA (plane k stebri in daje znamenje).
 Ne več, ne več, gospod!
 (Nato stopi k sužnju in mu briše lice.)
 Ubogi ti, prijatelj moj...

Osemnajsti prizor.

GOSPODAR. Želel si me, prijatelj! Kaj ti je?
 SUŽENJ. Daj, vode! —
 GOSPODAR. Za to ni treba, da bi klical mene!
 SUŽENJ (počasi in sovražno).
 Gospod, življenje moje in prostost
 sta v tvojih rokah... Reši ženo!
 GOSPODAR. Odvežite vrvi!
 (Ko so ga oprostili.)
 Tu roka!
 SUŽENJ (dvigne pesti, kakor bi ne videl desnice).
 GOSPODAR. Tu roka! Bodi prost pod mojo streho!
 SUŽENJ (se obotavlja; ko mu pogled obstane na morju in
 na dvoru, zagradi desnico, pade na kolena in jo poljubi).
 Gospod!
 GOSPODAR. Vstani, prost si!
 Svobodna pot ti je; ob bregu
 galeja čaka vas vse tri v zalivu...
 SUŽNJA (poklekne pred njega). Gospod, gospod!
 SUŽENJ (strmi predse, kakor bi se ne zavedal, nato se
 zdrami, polblazno).
 Svobodna moja pot — trije smo prosti —
 in žena, sin, čeri in dom smo eno,
 in morje, solnce, zvezde vsi smo eno...
 Vsi, vsi smo eno... (Pade na obraz.)
 GOSPODAR (izvleče pergament).
 Tu vzemi, dam ti s tem prostosti list —
 ob smrti žene bi ga bil raztrgal —
 življenje trojno rešil si, moj gost...
 Zdaj vidiš, milost moja je brez meje!
 Samo ukaži; jadra se napno...
 Valovje ugodno, hiter veter piha,
 na sever se oblaki past gredo...
 SUŽENJ. Napeta jadra. —
 GOSPODAR. Vzemi!
 SUŽENJ (kakor bi ne videl). Past gredo!
 GOSPODAR. No, primi! —
 SUŽENJ. Na čereh je sin...
 Tvoj lok, tvoj lok!
 GOSPODAR. Prijatelj!
 SUŽENJ (zagradi za list; gospodarjeva roka ostane. Suženj
 se zave, obotavlja, nato krčevito stisne za roko in jo —
 poljubi. Ravno isti hip prineso ženo na nosilnici,
 da vidi poljub).

Devetnajsti prizor.

ŽENA (se vzpne ob prizoru, nato omahne nazaj). Ah!

GOSPODAR. Zdaj reci: »Moj prijatelj!«

SUŽENJ (se zdrzne, pomisli za hip, nato plane k nosilnici).

O, žena, prost, o prost!

ŽENA (mu odtegne roko, na kateri so sledi vrvi; s slabotnim glasom).

Za kakšno ceno?

SUŽENJ. O, ne vprašuj! Zdaj sva svobodna, svobodni list nas pelje čez morje...

ŽENA (s poudarkom).

Za kakšno ceno?

SUŽENJ. Ceno? — Ne vprašuj!

Čemu zdaj ceno za življenje tvoje in za prostost, o, žena, za prostost?!

Tu, tu, svobode list! —

ŽENA (sovražno). Za kakšno ceno?!

SUŽENJ (molči, nato zagrebe obraz v nosilnico).

ŽENA (mu odtegne roko, se po hudem notranjem boju vzpne in ga pahne od sebe).

Saj vem, vem! — Jaz te ne poznam!

SUŽENJ. Čuj, žena!

ŽENA. Moj mož je prost — jaz tebe ne poznam!

Poljubljal, suženj, si gospodu roko — za ceno to jaz milosti ne maram! —

SUŽENJ. In vse samo za tebe in za dete!

ŽENA. Za mene? Jaz ne maram milosti!

Za dete? — Sinko, da nikdar ne čuješ!

SUŽENJ. Ko čuje, vzraste v gada otrok moj, očetu dal bo maščevanja strup.

Kako se naj maščuje, če ne izve, brezumna žena?!

ŽENA. Galeb bi v hipu dalje preletel, na vrh čeri bi padel smrtni krik: in sinko bi prejel o smrti vest; priplavala bi kost, svobodna kost, ki v tuji zemlji ne dobi miru —

priplavala počivat bi domov:

in sinko bi prejel o smrti vest;

udaril pevec pljunko bi srebrno —

Zdaj, zdaj — le pojdi sam in mu povej to vest...

Iz orla se ti bo ozvala kavka in gaščerica bo postal tvoj gad!

SUŽENJ. O, žena, žena... ali ni tvoj rod?

ŽENA. Za to ne maram milosti od tebe, da mu vsaj moj spomin ostane svet...

(Se vzpne, obrne v stran, nato omahne mrtva nazaj.)

GOSPODAR (in vsi drugi obstoje in pripognejo glave; po dolgem molku).

Tako mrjo kraljice!

(Da znamenje, naj jo odneso.)

SUŽENJ. Ne, ne; jaz vzamem jo s seboj na pot! (Plane k njej.)

GOSPODAR (ga ustavi).

Mrliča ne boš nosil iz te hiše!

Še manj kraljice — kdo daje to čast?!

SUŽENJ (obupno). V svobodni zemlji ji izkopljem grob!

GOSPODAR. I v kletki levinja umira prosta in vsepovsod je v svobodi njen grob...

SUŽENJ. Ah!

(Kakor bi se nečesa domislil, vzame iz nedrij pergament).

»... Ko kleše iz nje si sedem mladih levov, o, sedem virov in«... Kaj praviš, žena?

(Se bolešno zasmje.)

Iz orla se ti bo ozvala kavka in gaščerica, ha, ha, gaščerica!

O, dete moje...

(Se vrže na mrtvo ženo.)

GOSPODAR (hlapcem). Odvedite ga! (Sužnji.)

Lahko greš ž njim!

SUŽNJA. Jaz pojdem ž njim.

